

Závěrečná práce

Jedinec s poruchami chování

Studijní program:

DVPP Další vzdělávání pedagogických pracovníků

Studijní obor:

Speciální pedagogika – studium v oblasti pedagogických věd

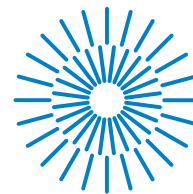
Autor práce:

Mgr. Gabriela Svobodová

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Bjorke
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Liberec 2022

Zadání závěrečné práce

Jedinec s poruchami chování

<i>Jméno a příjmení:</i>	Mgr. Gabriela Svobodová
<i>Osobní číslo:</i>	P21C00069
<i>Studijní program:</i>	DVPP Další vzdělávání pedagogických pracovníků
<i>Studijní obor:</i>	Speciální pedagogika – studium v oblasti pedagogických věd
<i>Zadávající katedra:</i>	Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Cíl závěrečné práce: Charakterizovat poruchy chování popisovaného jedince a zjistit jejich příčiny.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, analýza případu, příprava a zpracování pedagogické kazuistiky, formulace závěrů.

Metody: Rozhovor, nedokončené věty.

Při zpracování závěrečné práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce: tištěná/elektronická
Jazyk práce: Čeština

Seznam odborné literatury:

HUTYROVÁ, M., a kol., 2019. *Děti a problémy v chování. Etopedie v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1523-3.
JAŘABÁČ, I., 2018. *Kontrakt (dohoda) jako předpoklad reedukace žáka s poruchou emocí a chování na základní škole*. 1. vyd. Ostrava: Montanex. ISBN 978-80-7225-453-8.
MARTÍNEK, Z., 2015. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5309-6.
MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A., 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.
VÁGNEROVÁ, M., 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0696-5.

Vedoucí práce: Mgr. Alena Bjorke
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce: 3. dubna 2022
Předpokládaný termín odevzdání: 15. prosince 2022

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Pavel Kliment, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 13. června 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svou závěrečnou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé závěrečné práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou závěrečnou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé závěrečné práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li závěrečné práce nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má závěrečná práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

3. listopadu 2022

Mgr. Gabriela Svobodová

Ráda bych velice poděkovala mé vedoucí závěrečné práce Mgr. Aleně Björke za odborné vedení, cenné rady, připomínky a čas, který mi v průběhu zpracování celé práce věnovala. Dále bych ráda poděkovala respondentům a kamarádce, která mi pomohla obstarat potřebnou literaturu. Bez vás by práce vůbec nevznikla.

Anotace:

Závěrečná práce představuje problematiku jedince s poruchami chování. Cílem práce je charakterizovat poruchy chování popisovaného jedince a zjistit jejich možné příčiny. Jednotlivé kapitoly teoretické části se zaměřují na vymezení základní terminologie, klasifikaci, příčiny i vybrané charakteristické projevy poruch chování, prevenci a nejčastější možnosti nápravy. Kazuistika jedince poukazuje na osobní, rodinnou, sociální a školní anamnézu a zároveň, za pomoci vybraných diagnostických metod a technik sběru dat, vystihuje rizikové faktory, které s největší pravděpodobností ovlivňují negativní chování sledovaného jedince. Závěrečná část nabízí návrhy a opatření vhodná k nápravě celého případu.

Klíčová slova:

poruchy chování, záškoláctví, agrese, prevence

Annotation:

The final thesis presents the issue of an individual with behavioural disorders. The aim of the thesis is to characterise behavioural disorders of the described individual and find out their possible causes. The individual chapters of the theoretical part focus on the definition of basic terminology, classification, causes and selected characteristic manifestations of behavioural disorders, prevention and the most common remedial options. The individual's case report points to personal, family, social and school anamnesis and at the same time, with the help of selected diagnostic methods and data collection techniques, describes the risk factors that are most likely to influence the observed individual's negative behaviour. The final part offers suitable suggestions and measures for correcting the entire case.

Key words:

Behavioural disorders, truancy, aggression, prevention

Obsah

Úvod	10
Teoretická východiska	11
1 Vymezení pojmu porucha chování	11
2 Klasifikace poruch chování	12
2.1 Medicínská klasifikace	12
2.2 Sociální klasifikace	13
2.3 Školská klasifikace	13
3 Příčiny vzniku poruch chování	13
3.1 Biologické faktory a genetika	14
3.2 Sociální faktory	14
3.3 Úroveň inteligence	14
3.4 Další významné faktory	15
4 Charakteristické projevy poruch chování	15
4.1 Agresivní chování a jednání	15
4.2 Lhaní	16
4.3 Krádeže	17
4.4 Záškoláctví	18
4.5 Útěky a toulky	18
5 Prevence a možnosti nápravy poruch chování	19
Praktická část	22
6 Kazuistika jedince	22
6.1 Osobní anamnéza	22
6.2 Rodinná anamnéza	22
6.3 Sociální anamnéza	23
6.4 Školní anamnéza	24
7 Diagnostické metody a techniky sběru dat	25

7.1 Rozhovor s Terezou a její matkou	25
7.2 Nedokončené věty	27
8 Analýza případu a navrhovaná doporučení	28
Závěr	31
Seznam použité literatury	33
Přílohy	34

Úvod

Žijeme ve společnosti, která nám předepisuje určité vzorce chování a vštěpuje konkrétní mravní normy a hodnoty. V běžném životě se můžeme setkat s lidmi, kteří se ve svém chování, jednání i mravních hodnotách odchyľují od zažitých a očekávaných norem. Již v dětství a v období dospívání dochází k určité nízké míře porušování norem chování skrze dětské zlobení a pubertální náladovost. Avšak vedle těchto případů se objevují i jedinci, kteří se extrémně odchyľují od norem chování charakteristické určitému věku a vykazují mnohem závažnější podobu činů – opakované fyzické napadání druhých, krutost, výjimečně silné výbuchy vzteku aj.

Předkládaná práce se věnuje případu jedince s poruchami chování, které vyvrcholily v průběhu 6. ročníku základní školy. S daným jedincem pracuji na základní škole, již delší dobu jsem do celého případu zainteresovaná, a proto jeho volba byla jednoznačná. Cíl závěrečné práce spočívá v charakteristice poruch chování popisovaného jedince a ve zjištění jejich možné příčiny. Práce obsahuje dvě hlavní části – část teoretickou a praktickou. Teoretická východiska představují vymezení terminologie, klasifikaci, příčiny i vybrané charakteristické projevy poruch chování, a nakonec prevenci a nejčastější možnosti nápravy. Praktická část, kazuistika jedince, se detailněji zaměřuje na osobní, rodinnou, sociální a školní anamnézu.

Na základě zjištěných informací budou navržena opatření, která by mohla vést k efektivnímu řešení rizikového chování jedince. Z diagnostických metod a technik sběru dat byl zvolen rozhovor se sledovaným jedincem, rozhovor s matkou a dotazník. Všechny diagnostické metody a techniky sběru dat proběhnou ve školním prostředí v červnu 2022.

Teoretická východiska

1 Vymezení pojmu porucha chování

Poruchy chování se ve společnosti objevovaly již v minulosti. Dříve byly především polem zájmu rodičů, v dnešní době se o poruchy chování, jejich příčiny a nápravu, začali blíže zajímat i učitelé (Pokorná 2010, s. 127).

Podle Vágnerové (2014, s. 715) se pod termínem porucha chování rozumí „*odchylka v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuálně na úrovni svých rozumových schopností.*“ Vágnerová (2014 in HutYROVÁ 2019, s. 69) vystihuje vzorec chování jedinců jako disociální, agresivní a vzdorovitý v době trvání nejméně šesti měsíců. Vzorec chování se v této době neustále opakuje a razantně svým charakterem porušuje sociální normy společnosti a veškerá očekávání odpovídající věku jedince. Příkladem takového vzorce chování jsou časté rvačky, ubližování slabším, krutost a agrese vůči jiným lidem nebo zvířatům, ničení majetku, krádeže, záškoláctví, útoky z domova, opakované lhaní, či vzdorovité provokativní chování a neposlušnost.

Velkým rizikem při vymezování zmíněného termínu poruch chování jsou jeho záměny s řadou ostatních poruch či s projevy problémového chování. Ve srovnání s poruchou chování je problémové chování nižší intenzity i četnosti a zároveň by mělo být ve spolupráci se školou a školským poradenským zařízením zvládnuto (HutYROVÁ 2019, s. 67–68). Za problémové chování považujeme:

- chování nerespektující sociální normy – výjimkou jsou děti, které nejsou schopny pochopit význam norem a hodnot, jako např. děti s mentálním postižením, s poruchami autistického spektra (PAS) nebo pocházející z jiného sociokulturního prostředí;
- neschopnost udržovat přijatelné sociální vztahy – nedostatek empatie, značné zaměření na sebe včetně snahy o okamžité uspokojování vlastních potřeb;
- agresivitu (jako rys osobnosti nebo chování) – verbálně nebo neverbálně vyjádřené silné reakce zlosti a hněvu, a to i na banální podněty – kompromisu dosahuje jen s obtížemi.

Až dlouhodobější, opakovaný a hrubší charakter projevů problémového chování může vyústit v projevy poruchy chování (HutYROVÁ 2019, s. 67–68).

2 Klasifikace poruch chování

Na klasifikaci poruch chování se dá pohlížet z několika hledisek, odlišujících se zejména různými náhledy vědeckých oborů na příčiny vzniku poruch chování (Valenta a kol. 2014, s. 135).

2.1 Medicínská klasifikace

Z hlediska medicínské klasifikace, dle 10. revize Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN-10) v kategorii *Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání*, se poruchy chování člení na:

Specifické poruchy chování, označované jako **hyperkinetické poruchy** (F90)

- Porucha aktivity a pozornosti (F90.0)
- Hyperkinetická porucha chování (F90.1)

Nespecifické poruchy chování (F91)

- Porucha chování vázaná na vztahy k rodině (F91.0)
- Nesocializovaná porucha chování (F91.1)
 - Porucha chování samotářského agresivního typu
 - Nesocializovaná agresivní porucha
- Socializovaná porucha chování (F91.2)
 - Porucha chování skupinového typu
 - Skupinová delikvence
 - Poklesky v souvislosti s členstvím v gangu
 - Krádeže s partou
 - Záškoláctví
- Opoziční vzdorovité chování (F91.3)
- Jiné poruchy chování (F91.8)
- Porucha chování NS (F91.9)
 - Dětské poruchy chování NS

2.2 Sociální klasifikace

Z hlediska sociální klasifikace vymezuje Jařabáč (2018, s. 16) poruchy chování dle míry společenské nebezpečnosti a zároveň charakteru konfliktu se sociálním prostředím následovně:

- Disociální chování
 - nejméně závažné; nepřiměřené, nespolečenské chování, vzdorovitost, nekázeň, lži, přestupky proti školnímu řádu, negativismus
- Asociální chování
 - závažnější a trvalejší charakter; porušování společenských norem bez překračování předpisů (neničí společenské hodnoty), škodí sám sobě (nezaměřuje se na druhé) – záškoláctví, útěky, toulání, negativní party, sebepoškozování ...
- Antisociální chování
 - uvědomělé a záměrné protispolečenské chování kriminálního charakteru; poškozování sebe i ostatních, porušování předpisů a zákonů, krádeže, loupeže, přepadení, násilí ...

2.3 Školská klasifikace

Z hlediska školské klasifikace Jařabáč (2018, s. 16) poruchy chování člení do tří kategorií:

- poruchy chování vyplývající z konfliktu (př. záškoláctví, lhaní)
- poruchy chování spojené s násilím (př. agrese, šikana)
- poruchy chování související se závislostí (př. závislost na automatech, alkoholu)

Existuje ještě další škála hledisek klasifikace, např. podle etiologie se poruchy chování dělí na tzv. specifické a nespecifické (Jařabáč 2018, s. 17) či z hlediska psychologického na agresivní a neagresivní poruchu chování (Valenta a kol. 2014, s. 135).

3 Příčiny vzniku poruch chování

Na chování i jednání jedince působí mnoho vnějších i vnitřních vlivů, které vyvstávají ze vzájemného působení dědičnosti, výchovy i sociálního prostředí (Hutyrová 2019, s. 73). Příčiny vzniku poruch chování bývají různé, obvykle dochází ke sečtení více nepříznivých vlivů. Jedná se tedy o multifaktoriální podmínění (Vágnerová 2014, s. 781).

3.1 Biologické faktory a genetika

Dědičnost i další biologické příčiny se podílí na drobných odchylkách ve struktuře centrální nervové soustavy (Hutyrová 2019, s. 74). Narušená struktura centrální nervové soustavy, společně s některými rysy temperamentu (impulzivitou či nízkou frustrační tolerancí), mohou být jednou z příčin vzniku poruch chování (Valenta 2014, s. 141). Typický je též odmítavý postoj k běžným sociálním normám a upřednostňování vlastních norem a pravidel chování (Vágnerová 2014, s. 781).

Na základě provedených studií zaměřených na dětskou agresivitu došlo k potvrzení genetické dispozice vedoucí k agresivnímu chování. Například u otců dětí s poruchami chování byl zpozorován alkoholismus, antisociální porucha osobnosti nebo někteří z nich byli ve výkonu trestu odnětí svobody. Děti s ADHD nebo agresivní poruchou chování bývají často obrazem projevů agresivního chování v rodině (Hutyrová 2019, s. 75–76). Existuje i zvýšené riziko, že rodič, který disponuje poruchou chování, bude své dítě vychovávat nevhodným způsobem a stane se pro dítě nežádoucím vzorem chování (Vágnerová 2014, s. 781).

3.2 Sociální faktory

Vliv sociálních faktorů je velice významný a důležitý. Nejvýznamnější socializační a zároveň primární skupinou je rodina. Do socializačního prostředí jedince spadá též škola, vrstevnické skupiny či místo, kde žijeme (Train 2001, s. 38). Nepodněné a nevhodné rodinné prostředí, př. rozvrácené rodiny, nedostatečné emocionální zakotvení, nepřítomnost rodičovské postavy v rodině i minimální rodičovský dohled (Matoušek a Matoušková 2011, s. 43), či vrstevnické skupiny stýkající se v prostředí, kde dochází k porušování předpisů a norem (kriminogenní skupiny a subkultury mládeže), mohou vést k nedostatečnému uspokojování základních potřeb a záhy k nežádoucím projevům chování (Matoušek a Matoušková 2011, s. 83–85). Skrze nápodobu a identifikaci s rodičem si dítě může osvojit nežádoucí způsoby chování i nepříznivé osobnostní charakteristiky. Vliv party nebo určité vrstevnické skupiny by nemusel být tak rozhodující, kdyby rodinné zázemí bylo přijatelné a pevně ukotvené (Vágnerová 2014, s. 782).

3.3 Úroveň inteligence

Samotná úroveň inteligence není směrodatným faktorem, který by významně ovlivňoval vznik poruch chování. Není vyloučeno, že jedinci s poruchou chování mívají nižší

intelekt, avšak se vyskytují i asociální jedinci s nadprůměrnou inteligencí. Úroveň inteligence sehrává velkou roli ve spojení se školním selháváním, na kterém se podílí z větší části sociokulturní zanedbanost. Školní selhávání lze v tomto případě chápat jako jednu ze složek odmítavého postoje k sociálním normám dané společnosti (Vágnerová 2014, s. 782).

3.4 Další významné faktory

Podle Jařabáče (2018, s. 19), Matouška a Matouškové (2011, s. 33) se na vzniku poruch chování podílí i další faktory, mezi kteří se může zařadit:

- lokalita (vyšší podíl kriminality ve městech)
- etnikum
- pohlaví (vyšší kriminalita u mužů)
- média (negativní dopady zobrazování násilných scén v médiích)

4 Charakteristické projevy poruch chování

Poruchy chování vykazují mnoho charakteristických projevů. Pro účely této práce budou představeny jen ty, které úzce souvisí se sledovaným případem. Podle Martínka (2015, s. 85) jsou vybrány následující projevy: agresivní chování a jednání, lhaní, krádeže, záškoláctví, útěky a toulky.

4.1 Agresivní chování a jednání

Námi sledovaný jedinec projevuje vysokou míru agresivity a agrese zejména vůči rodině. Velice impulzivně reaguje na podněty z rodiny, které by jiné dítě mohlo zcela přehlédnout a neřešit.

Martínek (2015, s. 9) uvádí rozdíl mezi agresivitou a agresí, jelikož se tyto pojmy často zaměňují. Agresivitu charakterizuje jako postoj či vnitřní pohotovost k agresí. Kdežto agrese je již konkrétní jednání projevující se násilím a impulzivním jednáním vůči někomu či něčemu. Příčiny zvýšené agresivity mohou být různé, v tomto případě bych vystihla výraznou roli genetických faktorů.

Je zřejmé, že sledovaný jedinec v rodinném prostředí využívá svou agresí s cílem získat určité výhody a zároveň vydobýt si své místo ve školním i přátelském kolektivu. Ostatní k němu v tomto smyslu často vzhlíží. Avšak toto chování je velice nebezpečné, jelikož vede k výraznému sociálně patologickému chování (Martínek 2015, s. 67). Jedinec se pohybuje v prostředí skupiny přátel, kde se projevy agrese považují za směřodatnou

hodnotu. Podle Martínka (2015, s. 73) se v hodnotovém žebříčku takových skupin objevují určité charakteristiky. Následující charakteristiky jsou příklady, které jsou pozorovány též u skupiny přátel námi sledovaného jedince:

- tvrdost, neohroženost a schopnost bojovat
- připravenost k fyzickému zápasu, která navenek působí jako odvaha
- pohrdání lidským životem
- vyhledávání vzrušení a rozptýlení – únik z každodenní nudy
- úsilí o autonomii a svobodu v jednání – nikdo nebude nikomu nic nakazovat, každý si může dělat, co sám uzná za vhodné

4.2 Lhaní

Při specifikaci pojmu lhaní se mnohdy lidé dostávají k synonymnímu pojmenování a tvrzení, že každá nepravda je zároveň projev lhaní. To není tak jednoduché. Jařabáč (2018, s. 21) a Martínek (2015, s. 94) uvádí tři kategorie lhaní, mezi které patří:

- smyšlenka

Nejčastější výskyt smyšlenek se objevuje u dětí předškolního věku, kdy si jedinec nemusí zcela uvědomit nepravdivost svého tvrzení či výroku. Jisté množství smyšlenek není záhy ihned projev poruchy chování. Jedinci předškolního věku mohou mít své myšlenky zkrácené např. Z různých pohádek, snů, vyprávění aj.

U dětí starších, konkrétně u dětí středního a staršího školního věku, mohou být smyšlenky již projevy například snížené úrovně rozumových schopností či emoční labilit.

- báje a lež

Vyprávění vymyšlených, dlouhých a neskutečných příběhů je typické pro báje a lež. Přibližně do středního školního věku (11 let jedince) je výskyt báje a lež běžný. Tito jedinci často chtějí skrze neskutečné příběhy vzbudit v druhých úžas či upoutat na sebe pozornost. V období puberty a dospívání by se již mohlo jednat o určitou poruchu chování, kdy jedinec nedokáže rozlišit, co je pravda/realita a co je nepravda/lež.

- pravá lež

Pravá lež je již interpretována jako vědomá a zároveň usilující o určitý záměr, směřující k určitému cíli. Pravou lež využívají jedinci, kteří si jsou plně vědomi toho, že lžou, většinou se chtějí vyhnout něčemu nepříjemnému, chtějí něco získat, nechtějí něco dělat,

záměrně promyšleně manipulují se situacemi apod. Mnohdy se za pravou lží skrývá touha být ve školním kolektivu lepším. Jedinci si posléze vymýšlí o povolání svých rodičů, finanční situaci, celkově představují vyšší společenské postavení, než rodiče mají, s cílem vzbudit obdiv u spolužáků.

4.3 Krádeže

Krádeží se rozumí vědomé odcizení předmětu, tedy porušení normy respektu k vlastnictví druhé osoby. Porušením této normy dochází k omezení a k zásahu do práv druhých. Vágnerová (2014, s. 795) tvrdí, že „o krádeži lze mluvit teprve tehdy, pokud je dítě na takovém stupni vyspělosti, kdy je schopno pochopit pojem vlastnictví a akceptovat normu chování, který vymezuje odlišný vztah k vlastníma cizím věcem.“

Krádeže mohou být i agresivního rázu, tedy s projevy násilí a agrese. V tom případě se už jedná o loupeže a přepadení. Abychom mohli posoudit význam krádeže jako signál narušení osobnosti jedince, musíme znát podstatu způsobu provedení krádeže.

Nejzávažnějším způsobem krádeže jsou opakované krádeže v partě. Členové party zloděje podporují a nepovažují krádež za jakékoli významnější porušení norem a předpisů. Četnost krádeží výrazně narůstá u dětí na druhém stupni základní školy (Vágnerová 2014, s. 795). Podle Martínka (2015, s. 96) se u této skupiny dětí stále objevují krádeže jízdních kol, automobilů a alkoholu.

Závažným způsobem krádeže jsou plánované a předem promyšlené krádeže. Především se objevují u jedinců staršího školního věku. Čím dříve jedinec začne krást, tím horší je následná prognóza vývoje poruchy chování. Tento typ krádeží bývá často doprovázen dalšími poruchami chování, např. šikanou (Vágnerová 2014, s. 795).

Mnohem méně rizikové jsou krádeže neplánované a příležitostné, tzv. na základě impulzivní reakce (jedinci se daná věc líbí, chce si ji vzít, předem o svém činu neuvažuje). Ty se týkají zejména dětí mladšího školního věku. Specifickým druhem krádeže je tzv. kleptománie, kdy se jedná o nemoc, ne poruchu chování. Jedinec krade impulzivně a nesmyslně. (Vágnerová 2014, s. 795)

Vágnerová (2014, s. 796–797) definuje cíle a motivaci ke krádežím následovně.

- Dítě krade pro sebe – cílem a motivací je potřeba získat něco, co nejde získat jiným způsobem, za účelem uspokojení svých potřeb (může jít i o uspokojení základních potřeb, pak dítě krade i jídlo, pití, oblečení...).

- Dítě krade pro druhé – cílem a motivací je potřeba získat si prestiž mezi svými vrstevníky, dosáhnout vyššího postavení a být akceptován (dítě může být k činu i donuceno, např. v důsledku šikany).
- Dítě krade, aby demonstrovalo své kompetence – cílem a motivací je potřeba dosáhnout sociální prestiže ve vrstevnické skupině a dokázat, že „*on to dokáže taky*“. Nejedná se zde o potřebu materiálního zisku.
- Dítě či mladistvý krade s partou nebo pro partu – cílem a motivací krádeže jsou normy party, kdy krádež je žádoucí až dokonce povinná aktivita – kdo odmítne krást, je potrestán či ztrácí místo v partě.

4.4 Záškoláctví

Záškoláctví je definováno jako záměrné zameškávání školního vzdělávání, většinou bez vědomí rodičů. Neřešená a často neomluvená absence ve škole mnohdy vede ke školním neúspěchům a k nedokončení devíti ročníků základního vzdělávání (Jařabáč 2018, s. 22). Podle Martínka (2015, s. 97) můžeme záškoláctví rozdělit na:

- záškoláctví impulzivního charakteru – neplánované, nahodilé, nepromyšlené
- záškoláctví účelové, plánované – promyšlené se záměrem vyhnout se např. zkoušení, neoblíbenému předmětu/učitelu aj.

Za záškoláctvím může stát mnoho faktorů, mezi ty nejčastější patří odpor ke škole, špatné vztahy se spolužáky nebo učiteli a strach ze zkoušek (Jařabáč 2018, s. 22). Taktéž faktory záškoláctví lze dělit do několika skupin. Martínek (2015, s. 97) definuje tři skupiny faktorů záškoláctví:

- negativní vztah ke škole
- vliv rodinného prostředí
- trávení volného času, vliv party

4.5 Útěky a toulky

Útěky ze školy či domova popisuje Martínek (2015, s. 102) jako „*projevy psychického onemocnění nebo projevy způsobené špatnou adaptací dítěte (popřípadě nevhodným prostředím, kde vyrůstá)*“. Útěky jsou charakteristické svým impulzivním rázem (jedinec často utíká nedostatečně oblečený, bez jídla a bez předešlého plánování). Mohou být také motivovány touhou po dobrodružství či zviditelněním se mezi vrstevníky.

Na útky většinou navazují toulky, které trvají delší dobu, mnohdy se spojují se záškoláctvím. Toulky ve většině případů končí vyhlášením pátrání policie po jedinci. Toulky jsou mnohem častější u jedinců, kteří nemají kladný vztah k domovu nebo nemají vytvořený vztah k domovu vůbec, může se jednat o jedince citově chladné. Toulky jsou charakteristické předešlým plánováním, promýšlením detailního plánu – kam půjde, kde sežene peníze (Martínek 2015, s. 104).

Vágnerová (2014, s. 794) vymezuje útky a toulky do tří skupin.

- Reaktivní, impulzivní útky – zkratková reakce na nezvládnutou situaci doma či ve škole (většinou je útek projevem zahanbení, varování nebo zoufalství); jedinec se chce vrátit zpět a situace se již po vyřešení problémové situace nemusí opakovat.
- Chronické útky – opakované, plánované, připravované útky (většinou je útek výsledkem dlouhodobých problémů); jedinec se většinou nechce vrátit zpět, někdy utíká ke konkrétní osobě. Velmi často se jedná o jedince z narušených a dysfunkčních rodin. Objevují se i chronické útky ze zařízení ústavní výchovy, kde jsou reakcí na pocit omezení svobody a odtržení od svého prostředí/zázemí.
- Toulání – dlouhotrvající opuštění domova (většinou je útek výrazem nedostatečné citové vazby k lidem a k zázemí, které opouští – nezáleží mu na něj nebo ho dokonce odmítá). Toulaví jedinci často kradou či prostituují za účelem zajištění vlastního živobytí (nebo bývají pro tyto účely zneužívány).

Jařabáč (2018, s. 22) ještě doplňuje tzv. chorobné útky, které se vyskytují v souvislosti s nějakým dalším onemocněním.

Matoušek a Matoušková (2011, s. 153) vystihují nejčastěji používaná kritéria, která vedou kurátory k návrhu ústavní výchovy, mezi nimiž se vyskytují i zmíněné útky a toulky z domova či členství v závadné partě.

5 Prevence a možnosti nápravy poruch chování

V souvislosti s poruchami chování u dětí a mladistvých je primárně kladen důraz na prevenci poruch chování, případně na jejich včasné zachycení v raném stádiu rozvoje. Prevence je zejména zaměřena na psychologické, pedagogické a sociální působení. Léčba pomocí medikamentů nemá v této oblasti zájmu velký význam, týkala by se spíše skupin jedinců, př. drogově závislých. K možnostem prevence a nápravy se řadí práce s rodinou, práce s problémovými dětmi a ústavní a ochranná výchova (Vágnerová 2014, s. 802).

- Práce s rodinou – vliv rodiny je klíčový již v nejranějším období. Pro pomoc a nápravu skrze práci s rodinou jsou zřízena centra rané péče zaměřené na práci s rodinami s problémovými dětmi i s problémovými rodiči. V pozdějším období mohou obdobnou pomocnou ruku poskytovat výchovní poradci, pedagogicko-psychologické poradny či střediska výchovné péče. Pomoc rizikovým a problémovým rodinám mohou podat i sociální kurátoři. Školní zařízení nemá mnoho možností, jak problematickou rodinu zásadně ovlivnit. Pravomoc školy je velmi omezená – poskytuje pouze poradenskou činnost (Vágnerová 2014, s. 802).
- Práce s problémovými dětmi – zaměření na aktivity volného času, organizování letních táborů aj. Tuto činnost může zprostředkovávat oddělení sociální prevence při magistrátech. Využívají se metody individuální či skupinové psychoterapie, především v pedagogicko-psychologických poradnách či odděleních dětské psychiatrie. Dítě může být též zařazeno do specializované třídy s větším dopadem individuálního pedagogického působení. Efektivita této činnosti není vždycky dostatečně vysoká, překážkou se mnohdy jeví slabý zájem a celkově motivovanost rodiny i dítěte (Vágnerová 2014, s. 803).
- Ústavní či ochranná výchova – represivní opatření nařizováno soudem. Problémový jedinec je umístěn ve speciálním ústavním zařízení. V současné době je možný i dobrovolný diagnostický pobyt, který se uskutečňuje na žádost rodičů, neschopných zvládnout problematické chování svého dítěte. V těchto případech se počítá se spoluprací rodičů s příslušným zařízením (Vágnerová 2014, s. 803). Ústavní a ochranná výchova se ukládá osobám mladším 18 let, ve výjimečných případech může být prodloužena do věku 19 let. K zařízením zmíněného typu výchovy se řadí například: diagnostické ústavy pro děti a mládež, dětské výchovné ústavy, dětské výchovné ústavy se zvýšenou péčí, výchovné ústavy pro mládež či výchovné ústavy pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí (Matoušek a Matoušková 2011, s. 152).
 - Ústavní výchovu navrhuje ORP (obec s rozšířenou působností) dětem, o něž se rodiče náležitě nestarají, nepečují a není žádná jiná alternativa výchovy dítěte. Obec podává podnět nebo návrh příslušnému soudu, který návrh podpoří nebo zamítne (Matoušek a Matoušková 2011, s. 152).
 - Ochranná výchova vyvstává z trestního zákona. Může být navržena orgánem péče o děti a mládež (do 15 let) a v trestním řízení jen

mladistvým ve věku od 15 do 18 let. Jejím účelem je prevence, izolace a resocializace osob, jež se dopouští společensky nebezpečných činů (Matoušek a Matoušková 2011, s. 152).

Praktická část

6 Kazuistika jedince

Následující kapitola představuje detailnější zaměření na osobní, rodinnou, sociální a školní anamnézu sledovaného jedince. Veškeré informace jsem získala od zákonného zástupce a školy, kam jedinec dochází. Pro účely této práce nese sledovaný jedinec smyšlené jméno Tereza, které nikterak nesouvisí s tímto případem.

6.1 Osobní anamnéza

Tereza je ve věku 14 let. Narodila se jako tzv. jedináček. Po 6 letech se jí narodil bratr. Těhotenství i porod probíhaly standardně. V dětství Tereza prodělala běžné dětské nemoci, její psychomotorický vývoj nejevil známky žádné abnormálnosti. V 8 letech byla provedena tonzilomie, tedy zmenšení krčních mandlí. V 10 letech musela podstoupit operaci ruky, jelikož utrpěla komplikovanější zlomeninu ruky po pádu z kola. V současné době má Tereza problémy se spaním. Její biorytmus je přehozený, přes den je spavá a v noci bdí. Její nálady jsou velice proměnlivé – v jednu chvíli je tichá, klidná, nevýrazná a ve druhé chvíli se najednou zvýší její impulzivita, agresivita, vztek a neklid. Velice agresivní chování je pozorováno vůči matce. Na její zvýšenou impulzivitu a agresivitu začala brát medikamenty, avšak po 2 týdnech byla medikace přerušena kvůli vedlejším nežádoucím účinkům.

Svůj volný čas tráví Tereza pouze surfváním po internetu, streamováním na sociálních sítích a střetáváním se svými přáteli. Na sociálních sítích a na internetu dokáže být celou noc (už jen díky jejím problémům se spánkem). Z návštěv svých přátel se mnohdy domů ani nevrátí, často se vrací k pozdních hodinách, na telefonáty s upomínkou návratu domů často nereaguje nebo si vymýšlí různé lživé situace, díky nimž se nemohla dříve dostat domů. Z domova už několikrát utekla, zejména v nočních hodinách. Tereza se netají tím, že se napije alkoholu, kouří a pokoušela se i sebepoškodovat žiletkou či pálit zapalovačem. Zapalovač u sebe nosí neustále, používá ho i k dalším „aktivitám“ – doma zapálila záclony či se ve škole pokoušela podpálit lavici. Vše údajně dělá jen tak z nudy nebo to chce zkusit na základě zhlédnutí videí na sociální síti a mobilní aplikaci TikTok.

6.2 Rodinná anamnéza

Celá rodina je ukrajinského původu. Tereza má jednoho sourozence. Její bratr je o 6 let mladší. Obě dvě děti mají společnou matku i otce, avšak v jedné domácnosti společně

nežijí. Na jaře 2020 se rodiče rozešli a děti byly svěřeny do péče matky. Otec toto stanovisko nepřijal a dělal problémy. Byl agresivní a vulgární vůči matce svých dětí. Od té doby se začalo agresivní chování projevovat také u obou dětí. Na malého bratra ještě matka stačí, avšak Terezu již moc nezvládá, ačkoli si nezvládnutí Terezy chování nechtěla dlouho připustit. Tereza je k matce vulgární, dokáže ji i fyzicky napadnout. Na malého bratra ještě nikdy ruku nevztáhla. Při nástupu agresivního chování začala matka Terezu zamykat v pokoji, jelikož se začala bát o syna, aby mu nebylo ublíženo. Otec se k těmto situacím stavěl pasivně, vůbec nejevila zájem situaci společně řešit.

Po opakovaných výzvách a doporučení navštívit odborníky se matka obrátila na středisko výchovné péče, psychologa a následně na orgán sociálně-právní ochrany dětí. Smluvených schůzek se měla účastnit Tereza s matkou i otcem. Otec schůzky odmítal, nakonec se dvou zúčastnil. Veškerou vinu na vzrůstající agresivitě dával matce. O svém názoru bez ostychu hovořil i před dětmi. Ty se začaly k matce ještě více obracet zády. Přes veškeré problémy matka i otec mluví o dceři ve zdvořilých (Terinka) a dopřávají jí nespočet výhod (například kapesné, jídlo až pod nos – to i v nočních hodinách, Tereza nemusí ani pomáhat s běžnými domácími pracemi).

Matka pracuje jako prodavačka v hypermarketu a otec vykonává lesnické práce. Oba dva tráví spoustu času v práci a na děti ho zbývalo i stále zbývá málo. Popisovaný případ se po 2 letech dostal k soudu a soud svěřil Terezu do péče otce (dostala tzv. druhou šanci před umístěním do diagnostického ústavu). V souvislosti se svěřením dcery do péče otce nejsou viditelné žádné změny z lepšího, naopak. Otec se nikdy o děti plně nestaral, vždy jim vše koupil, vše dal a tím to končilo. Povinnosti rodiče žádného rázu nezná. V současnosti dívka přebíhá od otce k matce a od matky k otci – vždy podle situace, kdy se s jedním nebo s druhým dostane do konfliktu.

6.3 Sociální anamnéza

Tereza je ve třídním kolektivu celkem oblíbená, nikdy neměla ve třídním kolektivu nějaký konflikt. Ve škole nemá potřebu nikomu lhát. Pokaždé, když se jí vyučující na něco zeptali, odpověděla pravdivě a přiznala se ke všemu, co se stalo (například byla přistižena, jak bez dovolení používá při výuce mobilní telefon, nic nezapírala a mobilní telefon s klidným hlasem odevzdala). Nicméně chování, kterým Tereza porušuje školní řád, některým žákům ve škole přijde atraktivní, a tak ji mnohdy označují za „borce“. Naštěstí je stále mnoho žáků, kteří dokážou pochopit závažnost jejího chování.

Venku se stýká s problémovými vrstevníky, kterým značně finančně přispívá na cigarety i alkohol. Na cizí dospělé osoby reaguje velice dobře, odpovídá na všechny otázky, které jí jsou položeny. Podle vlastních slov si uvědomuje, jak nevhodné chování má, co špatného dělá. Dokáže i popsat, jak by se její chování mělo změnit. Odejde z místnosti směrem k rodině a je z ní opět „jiný člověk“. S odborníky odmítala spolupracovat, jelikož ji matka nedokázala vytáhnout z postele. Odmítala chodit do školy i na smluvené schůzky s odborníky. Dokázala vstát jen ve chvíli, kdy sama chtěla. To se promítlo do velkých problémů ve škole i do protahování celého procesu řešení případu.

6.4 Školní anamnéza

Tereza začala navštěvovat mateřskou školu ve čtyřech letech již v České republice. V mateřské škole byla vzorným dítětem, vždy měla veškeré věci přichystané, chodila slušivě oblékaná a měla spoustu vlastních hraček, se kterými si hrály i ostatní děti. V kolektivu vycházela s dětmi velice dobře, byla kamarádká a usměvavá.

Do základní školy začala chodit v šesti letech, neměla doporučený žádný odklad povinné školní docházky. Dobré vztahy ve třídním kolektivu a skvělý studijní prospěch ji doprovázely až do poloviny 6. třídy. V březnu 2020 došlo k uzavření základních škol v důsledku pandemie Covid-19 a děti přecházely na distanční výuku. V té době se Tereziny rodiče též rozváděli, takže byl na Terezu dvojitý tlak (distanční výuka a nestabilní rodinné prostředí). Tereza se distanční výuky vůbec neúčastnila (výuka ještě nebyla ustanovena povinnou), avšak hodnocení prospěchu žáků muselo být upraveno v souladu s doporučením MŠMT s ohledem na epidemiologickou situaci. Proto se Tereziny studijní výsledky zásadně nelišily od těch dosavadních. V 7. třídě přišel zlom, distanční výuka pokračovala, avšak již byla ustanovena povinnou. Tereza se opět výuky neúčastnila, začala se škole vyhýbat a její studijní výkon se zcela otočil k naprosto pasivnímu přístupu. Načítala se neomluvená absence, kterou matka (zákonný zástupce) odmítla omluvit, jelikož důvodem absence by byl například spánek, nechut' jít do školy atd. Matka byla upozorněna na problémy, které se od skrývání záškoláctví mohou odvíjet.

Když už Tereza přišla do školy, ve výuce byla pasivní, zadané úkoly nevypracovávala, odevzdávala prázdné listy/prázdná cvičení. Na výuku mnohdy neměla potřebné pomůcky, učebnice aj. Tereza v 1. pololetí 7. ročníku byla neklasifikována či měla velice slabý prospěch z téměř všech školních předmětů a skončila s uspokojivým chováním. Na konci 7. ročníku se připravovala na opravnou zkoušku z českého jazyka a matematiky

a chování bylo hodnoceno znovu jako uspokojivé. Počty neomluvených hodin sahaly k celkovému počtu téměř 180 neomluvených hodin. K opravným zkouškám ji dovedl otec a s obrovskou pomocí z obou předmětů postoupila s dostatečným hodnocením do 8. ročníku.

V 8. ročníku nenastala změna, učivo se Tereze nedařilo dohánět už jen díky tomu, že do školy převážně nedocházela. Její studijní záležitosti a častá absence se spojily dohromady a Tereza v 1. pololetí 8. ročníku měla opět slabý studijní prospěch a chování bylo hodnoceno jako neuspokojivé. Za 1. pololetí měla přes 300 neomluvených hodin. Celou situaci již řešila i policie a orgán sociálně-právní ochrany dětí. Tereza na doporučení odborníků byla umístěna na necelé dva týdny do ZŠ a MŠ při nemocnici v Liberci (oddělení dětské psychiatrie). Jakákoli změna k lepšímu či horšímu nebyla zpozorována. Případ se i po návratu ze zařízení nesl ve stejném duchu. 8. ročník dokončila s chováním uspokojivým, neomluvenou absencí přes 100 hodin a s průměrem 3,76 z konečného vysvědčení za 2. pololetí.

Tereza nechodí na žádné doučování, které jí bylo doporučeno k doučení probrané látky, odpolednímu vyučování se vyhýbá. Finanční stránka ve výběru školních kroužků či doučování není podstatná, jelikož školní kroužky i doučování jsou zdarma. Na 1. stupni chodila ve škole na kroužek tancování, nicméně na ten od 2. pololetí 6. ročníku přestala docházet.

7 Diagnostické metody a techniky sběru dat

Vzhledem k obsahu zkoumaného případu a věku sledovaného jedince jsem z metod a technik sběru dat zvolila formu rozhovoru se sledovaným jedincem a jeho matkou a metodu nedokončených vět. Při metodě rozhovoru osoba reaguje spontánně, často ihned bez rozmyšlení, kdežto při metodě nedokončených vět má osoba větší prostor pro zamyšlení se nad odpovědí. Proto mi obě metody sběru dat přišly vhodné a zároveň se doplňující. V následující kapitole nese sledovaný jedinec opět smyšlené jméno Tereza.

7.1 Rozhovor s Terezou a její matkou

Na konci června 2022 proběhly dva rozhovory – první s Terezou a druhý s její matkou. Rozhovory byly nahrávány pomocí mobilního telefonu a pomocí aplikace automatického zápisu záznamu zvuku do textového souboru. Část rozhovorů nahrávaná na mobilní telefon byla následně přepsána. Oba dva rozhovory tvoří součást této práce (viz Příloha

č. 1 a Příloha č. 2). Vzhledem ke zpracování získaných informací jsem k přepisu rozhovoru s Terezou využila metody přepisu textu, tzv. doslovné transkripce. Rozhovor s Terezy matkou byl zaznamenán pomocí již zmíněné aplikace – opět se jednalo o doslovnou transkripci. Přepis rozhovorů s sebou nese veškeré výrazy, které v rozhovorech zazněly.

Již na začátku psaní této práce jsem účastníky rozhovoru seznámila s účelem rozhovorů a přislíbila, že veškeré získané informace budou použity v anonymitě a výhradně k tvorbě této závěrečné práce. Obě účastnice rozhovorů souhlasily s jejich nahráváním a následným písemným záznamem. Při začátku každého rozhovoru zaznělo představení osob i účelu práce a datum rozhovoru. Rozhovory probíhaly na základní škole, kam Tereza dochází, přičemž obou rozhovorů se vždy každá zúčastnila zvlášť – první byl rozhovor s Terezou a druhý s její matkou.

1) Rozhovor s Terezou

Záměrem a cílem tohoto rozhovoru bylo získat informace o Terezině dětství, o jejím vztahu k rodičům a zjistit počátky jejich poruch chování. Na začátku rozhovoru byla Tereza klidná, napomohlo tomu to, že byla v prostředí základní školy, kterou dobře zná. Tereza pohotově reagovala na všechny otázky, byla velice komunikativní a ochotná podávat delší odpovědi než „ano, ne, nevím, možná“. Její spolupráce během rozhovoru byla výborná, avšak zlom nastal ve chvíli, kdy jsme se začaly bavit o rodinných problémech, které nastaly na jaře roku 2020. V ten moment Tereza začala zrychleně dýchat a plakat.

Své dětství Tereza vystihuje jako hezké, nemohla si na nic stěžovat, vždy byla obklopena vším, co chtěla – hračky, sladkosti, výlety i kapesné. Rodiče hodně pracovali, takže bývala často s paní na hlídání, avšak nikdy nepocítila, že jí něco chybí. Po narození bratra se rodiče začali více hádat a měli mezi sebou problémy. Otec začal být agresivní, matce nadával a u toho všeho byla Tereza přítomna. Ve škole byla Tereza spokojená, jelikož škola byla místem, kde nemusela poslouchat věčné hádky rodičů. Její studijní výkon směřoval pomalu dolů a vrcholem bylo jaro 2020, kdy se rodiče rozešli a Tereza zůstala i se svým bratrem v péči matky.

Sama Tereza dokázala popsat začátek svých problémů v chování a ve škole do doby rozchodu rodičů. Rodina pro ni je neodmyslitelnou součástí života a již delší dobu pocítovala stavy, kdy jí rodina jako taková chybí. Chybí jí společné výlety, společně

trávený čas i večere u jednoho stolu. Ačkoli dříve rodiče hodně pracovali a společného času bylo málo, po jejich rozchodu jsou to jen samé hádky a někdy i fyzické útoky jeden na druhého. Podle Terezinych slov se jí rozplynula celá představa společné rodiny a od té doby začala hledat uspokojení a štěstí jinde a v jiných aktivitách.

2) Rozhovor s Terezy matkou

Záměrem a cílem tohoto rozhovoru bylo doplnění informací ke stavu Terezy z pohledu matky a zjištění celkového názoru matky na Terezy chování. Rozhovor probíhal podle předem stanoveného plánu, Terezy matka byla komunikativní, mluvila otevřeně, avšak bylo zřejmé, že se na některé otázky snažila odpovídat vyhýbavě či vůbec neodpověděla nebo podotkla, že neví, co odpovědět.

Z rozhovoru vyplynulo, že si je matka vědoma všeho, co v průběhu dětství Tereza prožívala. Přiznala, že na dceru neměla ona ani její manžel tolik času a veškerou lásku se snažili kompenzovat finanční stránkou. Když se situace mezi rodiči dostala do nejtěžší chvíle, do rozchodu, tak si ani jeden z rodičů neuvědomil, jaký to může mít dopad na jejich děti. Terezy bratr byl ještě malý a tolik situaci nevnímal, kdežto Tereza ji vnímala za dva. Matka sama dodala, že neví, jak se Terezy případ vyřeší, že je již zoufalá a neví, co pro zlepšení situace udělat. Zpočátku obviňovala školu, kdy si myslela, že je Tereza šikanována. Posléze si uvědomila a přiznala, že škola je v tomto případě bez viny a že vina a spouštěč poruchy chování je v rodině. Díky tomuto uvědomění vyhledala matka odbornou pomoc i mimo školu a blíže se zaměřila na analýzu rodinného příběhu. Nyní ví, že není možné dát rodinu opět dohromady, avšak chce „dát znovu dohromady“ alespoň své děti (a hlavně Terezu).

7.2 Nedokončené věty

Další metodou a technikou sběru dat byla metoda nedokončených vět. Nedokončené věty vypracovala Tereza opět ve školním prostředí den po již zmíněném rozhovoru. K vypracování nedokončených vět jsem Tereze nabídla pití i malé občerstvení. Než začala psát, shrnula jsem dokončený rozhovor a znovu poděkovala za její upřímnost a ochotu. Tím jsem navodila příjemnou a klidnou atmosféru pro vypracování úkolu.

Z nedokončených vět jsem vyvodila, že Tereze opravdu ve velké míře chybí stabilní rodinné zázemí, jistota a bezpečí. Tato nenaplněná přání posléze hledá jinde, snaží se experimentovat, zkouší, co jí ještě u rodičů projde, za co jí vynadají, co jí dovolí... Ve výpovědích Terezy jsem pocítila, že je ve svém životě ztracená, protože nemá

nad sebou pevnou ruku rodiny, která by jí napomáhala ukazovat životní směr a možnosti, které jí budoucnost dává. Její prospěch ve škole je podprůměrný, ačkoli by mohla dokázat víc, avšak podle Tereziných slov je i její podprůměrný výkon ve škole dopadem jejích „experimentů“, jak se k tomu rodiče postaví – zda jí něco zakážou, zda jí vynadají aj.

Doslovný přepis nedokončených vět s pravopisnou korekcí tvoří součást této práce (viz Příloha č. 3).

8 Analýza případu a navrhovaná doporučení

Na základě všech zjištěných informací a nalezených souvislostí mezi příčinami a důsledky poruch chování by se další navrhovaná doporučení měla z největší části týkat rodinného prostředí. Tento případ nemusel být natolik vážný, kdyby se případná opatření nastavila dříve, tedy kdyby se celá situace řešila dříve.

Matka sama přiznala, že si špatnou rodinnou situaci dlouho nechtěla ona ani manžel připustit a vinu svalovali na školu. Měli pocit, že děti jsou na Terezu zlé, že se Tereze nedostává dostatečná péče ze strany pedagogů a že jí dávají bezdůvodně špatné hodnocení. Toto období trvalo rok a rok je dlouhá doba, natož v tomto případě. Škola doporučovala rodičům vyhledat odbornou pomoc, avšak výsledek nebyl žádný, jelikož rodiče odborníky odmítali. Na každé větší základní škole by měl fungovat alespoň externě školní speciální pedagog nebo školní psycholog. Spolupráce s výchovným poradcem a třídním učitelem byla v tomto případě nedostačující a pomoc dalších odborníků na školní půdě mohla být užitečná a efektivní. Proto bych jako opatření apelovala na přítomnost školních speciálních pedagogů a školních psychologů ve školách. Vystává čím dál tím více podobných případů a funkce těchto odborníků na školách chybí. Vzájemná spolupráce školy a rodiny je jedním z nejdůležitějších pilířů, avšak v tomto případě nebyla mnohdy vzájemná spolupráce zcela ideální, komunikace ze strany rodiny vázla, rodina byla ke škole nedůvěřivá, a proto se případ zbytečně protahoval. Škola ale taktéž mohla opakovaně a intenzivněji rodinu vybízet k řešení a ukázaní cesty pomoci. Nakonec výchovný poradce ve spolupráci s třídním učitelem pomohl alespoň ve zjištění základních informací o případu a povedlo se i matku dovést k rozhodnutí o následném řešení celé situace. Byla by potřeba, aby se školou dále intenzivněji spolupracovali oba dva rodiče, nejen pouze matka.

Když už matka na péči o dceru a na její nežádoucí projevy chování nestačila, začala na popud školy vyhledávat odbornou pomoc. V dnešní době je možné navštívit celou řadu zařízení, která dokážou pomoci dětem s poruchami chování. Jednou z možností je například návštěva PPP (pedagogicko-psychologické poradny) nebo SPC (speciálně pedagogického centra), kde jejich pracovníci dokáží pracovat s rodinou jako celkem, jsou schopni ukázat optimální výchovné metody, nastavit potřebnou přátelskou atmosféru v rodině, být rodině podporou a předat kontakty na ostatní osvědčené odborníky. Matka jako první navštívila SVP (středisko výchovné péče), které v případě řešení situace nebylo vůbec nápomocno. Měla tedy ihned vyhledat jinou pomoc a nečekat, až se něco zázrakem změní. Mohla by pomoci i návštěva poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, kde působí psychologové a poskytují psychologické poradenství či psychoterapii a krizovou intervenci (skupinovou i individuální). Je také důležité, aby byl do terapií či intervencí zapojen Terezy mladší bratr. Tím by se mohly upevnit vztahy mezi sourozenci a Tereza by se mohla cítit silnější, jelikož by pocítila silnější rodinnou lásku.

Otec se od celé situace držel opodál a schůzek s odborníky se zprvu odmítal účastnit. To byla další velká chyba, jelikož součinnost a spolupráce rodičů je v tomto případě více než žádoucí a osobní vztahové problémy jsou zde vedlejší. Bylo by vhodné, aby se otec k celé situaci postavil zodpovědněji. Ve chvíli, kdy mu byla Tereza svěřena do péče s vidinou zlepšení situace, by se měl chovat jako zodpovědný rodič, který bude dceři oporou a pomůže jí pochopit, že rozchod s matkou není vina dětí a že na vztahu k dětem se nic nemění. Myslím si, že toto uvědomění a vysvětlení v případě rozhodně chybí.

Z výchovného hlediska by bylo zejména potřebné, aby se sjednotili výchovné přístupy k Tereze, aby matka i otec drželi v tomto kontextu jednotné výchovné přístupy. Problémem je, že otec zakázal – matka povolila, a naopak. Takové rozdíly ve výchovných přístupech se v rodině objevují a měly by být napraveny, sjednoceny. Tereza posléze vyhledává situace a zkouší, co jí některý z rodičů dovolí, nezná své hranice a vidí, že mnoho prohřešků je zcela přehlíženo. Měly by být nastaveny meze, kdy si Tereza uvědomí, že provedla něco špatného a bude potrestána, naopak když provede něco dobrého, bude pochválena. Tyto meze naprosto nekorelují se současným stavem v rodině.

Dále by Tereza měla být svými rodiči podporována ve smysluplném a efektivním trávení svého volného času. Tereza tráví svůj volný čas bezprostředně, rodiče mnohdy ani neví,

kde Tereza je, s kým se stýká ani co dělá. Ačkoli je již staršího věku a nejedná se o malé dítě, stále se jedná o dítě, které ukázat směr a možnosti trávení volného času potřebuje. Kdyby byl Terezy volný čas ve větší korekci rodičů, neměla by mnoho času na vymyšlení nebezpečných aktivit a experimentování. Z osobní praxe vím, že v dnešní době děti vymýšlí mnoho nebezpečných a nesmyslných aktivit pouze z nudy, a to taktéž přiznají. Na otázku: „Proč jsi to udělal/a?“ mnohdy odpoví: „Já nevím, prostě jsem se nudil/a.“ Důslednějším dohledem nad trávením volného času by Tereza mohla taktéž pocítit větší zájem ze strany rodičů a apelovat, v jisté míře, na společné trávení volného času se svými rodiči.

Závěr

Ve společnosti se neustále vyskytuje mnoho jedinců, u kterých jsou diagnostikovány tzv. poruchy chování. Poruchy chování se často objevují ve spojení s dalšími obtížemi, například se specifickými poruchami učení. Kombinací poruch chování s přítomností dalších obtíží se výrazně zhoršuje prognóza následujícího vývoje jedince.

Cílem závěrečné práce bylo charakterizovat poruchy chování popisovaného jedince a zjistit jejich možné příčiny. Teoretická východiska představují vymezení terminologie, klasifikaci, příčiny i vybrané charakteristické projevy poruch chování. Teoretická část je doplněna o prevenci a nejčastější možnosti nápravy. Součástí práce je kazuistika jedince, která zahrnuje osobní, rodinnou, sociální a školní anamnézu. Z anamnéz se daly zjistit potenciálně rizikové faktory, jež měly negativní vliv na chování sledovaného jedince. Na základě zjištěných informací byla navržena některá opatření, která by mohla vést k efektivnímu řešení rizikového chování jedince a k přenastavení hodnotového žebříčku celé rodiny.

Z použitých diagnostických metod a technik sběru dat (z rozhovorů a nedokončených vět) bylo zjištěno, že prvopočátek obtíží v chování jedince tkví v období předškolního a školního dětství, kdy rodiče mnoho času trávily pracovními záležitostmi a jedinci se nedostávalo tolik rodinné lásky, kolik bylo potřeba. Vyvrcholení nastalo po rozchodu rodičů, který jedinec nedokázal přijmout. Rozchod s sebou nesl mnoho hádek, negativní atmosféry i projevů agrese. Reakcí jedince na tyto skutečnosti byly lži, útky z domova, záškoláctví i vzrůstající agresivita, které vedly až k asociálnímu chování. Tyto faktory zcela narušily celkový pozitivní vývoj osobnosti jedince. Rodina důkladně neplnila některé základní funkce, k řešení problému se zprvu stavěla pasivně a vinu přikládala základní škole.

Ze zjištěných informací je evidentní, že porucha chování sledovaného jedince vyvstává z nepříznivé rodinné situace a předpoklad úspěšné nápravy chování zcela závisí na rodinném prostředí, změně výchovných přístupů a rodinných hodnot. Jedinec touží po stabilním rodinném zázemí a jelikož nezná jednotné nastavení výchovných přístupů a hranic chování, snaží se v důsledku s rodiči experimentovat. Může být nápomocna účast rodiny v některém z terapeutických programů na podporu mezilidských a rodinných vztahů. Avšak je nutné, aby si sledovaný jedinec uvědomil, že jestliže rodina podnikne všechny žádoucí kroky, dělá to pro celkovou stabilitu rodiny a nastavení hranic

a sjednocení výchovných přístupů je pro něj závazné. Rodiče musí přijmout veškerou zodpovědnost za své postupy, dát dětem potřebnou péči, lásku, motivaci, zázemí a být pro ně oporou do dalších let.

Seznam použité literatury

HUTYROVÁ, M. a kol., 2019. *Děti a problémy v chování – Etopedie v praxi*. 1.vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1523-3.

JAŘABÁČ, I., 2018. *Kontrakt (dohoda) jako předpoklad reedukace žáka s poruchou emocí a chování na základní škole*. 1. vyd. Ostrava: Montanex. ISBN 978-80-7225-453-8.

MARTÍNEK, Z. 2015. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1.vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5309-6.

MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A., 2011. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.

POKORNÁ, V., 2010. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. 4. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-817-3.

TRAIN, A., 2001. *Nejčastější poruchy chování dětí: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-503-2.

VÁGNEROVÁ, M., 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0696-5.

VALENTA, M. a kol., 2014. *Přehled speciální pedagogiky: Rámcové kompendium oboru*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0602-6.

Internetové zdroje

Světová zdravotnická organizace. Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů [online]. [cit. 2022-06-07]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F91.9>

Přílohy

Příloha č. 1 Rozhovor s Terezou

Jak bys popsala své dětství?

Hodně času jsem byla s chůvou. Máma i táta hodně pracovali, ale i tak jsem měla vše, co jsem chtěla. Chůva mě brala na výlety, měla jsem dorty, lízátko, hračky a jako starší i drobné peníze jako kapesné na měsíc. A když se narodil brácha, bylo to ještě horší, protože máma byla doma. A když přišel táta, jen nadával a řvali oba dva. Táta mlátil kolem sebe, uhodil i mámu, bylo to strašný. Byla jsem i ráda ve škole, nemusela jsem je poslouchat. Fakt jsem nechtěla jen slyšet křičení. No, a tak to bylo no.

A jak to vypadá doma teď?

Rodiče se rozešli, když začal Covid – někdy na jaře 2020. Jsem u táty, protože mě tam poslal soud, jinak bych šla úplně pryč. Ale táta je někdy divnej. Je furt v lese, nechá mi doma peníze a tak. To je dobrý, můžu ven, kdy chci, a tak. Jenže táta má taky svý, takže někdy jdu zase k mámě a jsem u ní. Ale tam nemůžu být dlouho, furt mi něco říká, jednou tak, pak zase tak. A vlastně tak to je dokola. Vždycky jsem chtěla mít rodinu takovou, že máme společný večere fakt u jednoho stolu, že pojedeme spolu někam ven na výlet, a ne s chůvou jako malý děti. Rodičům je úplně i jedno, co já dělám. Oni neví ani, co mám ráda, nebo kam třeba ráda chodím a s kým. Třeba na TikToku jsou různý videa a zkusíme některý věci s partou podle nich. Prostě někdy mě i něco samotnou napadne a dělám něco jako experimenty. A máma kouká nebo něco udělá. Táta to někdy ani nezjistí.

Jaké máš na mysli experimenty?

No, třeba jsme se snažili venku vyfotit, jak utíkáme před někým nebo kámoš zkoušel co nejdéle udržet kouř v puse a tak. Jednou jsem i zkusila pálit papír a držet ho co nejdéle v ruce, ale upadl mi a začala hořet záclona, bylo to rychlý.

A vidíš v tom nějaký smysl?

No, nevím. Jako když nemáme nic na práci. A rodiče mi nic neříkají. Je jim to jedno. Když udělám něco, co nikdo ne, tak je to jako pochvala. Tu nemám, takže jsem ráda. A k tomu jsem cejtla něco jako adrenalin a ještě zároveň nadšení, něco jako uspokojení. A uklidňovalo mě to. A máma říkala, že se musím uklidňovat, tak mi to povolí. Někdy něco říká, ale už to třeba ani neposlouchám, nerozumí mi.

Řešil někdo někdy blíže Tvé chování?

Jo. Ve škole to řešila třídní učitelka a češtinářka, protože to je i výchovná poradkyně. Za třídní byla máma. Nevím, co vše jí řekla. Třídní se nelíbily moje známky, ale ona nechápala, co mi je. Ona prostě viděla ty známky a pak se to začalo řešit. A prostě když máma s tátou se rozešli, neměla jsem náladu na školu a nemám jako furt. Doma nevím, co mě čeká, co zase bude a co nás venku napadne. A škola je jako dobrý místo, ale nevím, jak se mám učit, když prostě řeším jiný věci. A nejde mi to.

Zmínila jsi jaro 2020, kdy se rodiče rozešli. Jak jste celou situaci s bratrem snášeli?

No jako...brácha byl v pohodě, neřešil to, chtěl jen Averangery. A jako já jsem věděla, že to je ještě horší než to bylo. A to.. potom jsem byla u mámy, ale já jsem u ní nechtěla být. Chtěla jsem rodinu, že budeme spolu venku, někam pojedeme, budeme spolu jíst a tak. Ale tohle už bylo jiný, to bylo jasný. A bylo toho hodně. Neřešila jsem školu a nechtěla jsem řešit ani rodinu, když stejně nebylo co. Ve škole jsem byla proto, abych vypadla pryč, když ostatní taky byli ve škole, jako z party.

Jak si představuješ následující řešení vaší situace? Máš nějaké přání, jak by vše mělo skončit?

Já nevím. Přání nebo jako nějakou představu bych měla, ale to jsem už tak nějak řekla. Vím, že se to nesplní. Díky tomu všemu jsem asi fakt psycho. Prostě mi úplně přepne. Tak jsem si přála dobrou rodinu a nemám nic. A vlastně už teď ani nevím, jakou bych ji chtěla mít. Asi jako nechci nikam do ústavu, o čem mi máma i táta říkali. Jenže třeba by tam aspoň byl klid. Nevím, fakt nevím.

Musíš se vzbudit. Ukázala jsi, že znáš nějaké cesty řešení, tak se těch špatných vyvaruj a těch správných chop. Moc děkuji za rozhovor.

Děkuju, v poho.

Příloha č. 2 Rozhovor s Terezy matkou

Jak byste popsala dětství svých dětí, tedy se zaměřením na Terezu?

Terinka byla prvorozená. Byla vymodlené dítě, bývalý manžel o ní mluvil jako o princezničce. Chtěli jsme ji dopřát to nejlepší a myslím, že si dopřáli. Měla vše, co chtěla – ať už se jednalo o zábavu, oblékání či stravování. Aby nebyla s nikým cizím, protože jsme s bývalým manželem museli hodně pracovat, zařídila jsem jí chůvu, která u ní fungovala skvěle a celou dobu, kdy bylo potřeba hlídání, byla jen jedna chůva – nestřídaly se. Samozřejmě nás mrzelo, že více času trávila Terka s chůvou, ale jinak bychom jí nemohli dát vše, co měla. Když vyšla nová hračka, měla ji, Když ji honila mlsná, mohla si vzít cokoli... Takže dětství měla opravdu hezký. A změna přišla, když se narodil Terky bratr. V práci to začalo být horší, takže jsem šla nakonec na mateřskou. Bylo méně peněz, i když více času na sebe. Jenže bývalý manžel chodil podrážděný a naše společný setkání končily hádáním a dalšími problémy – třeba slovní narážky a tak. Já si taky nic neodpustila, a to jsem neměla dělat. Taky jsem si jednu vysloužila a hodně jsme křičeli. Je mi to trapný, když si na to vzpomenu. Už teď, zpětně. Prostě problémy jsou, že jo. Ale vždycky jsem nadávala na lidi, co si řeší problémy před děckama a teď jsme dělali to stejný. Blbci, no.

Tereza zmínila váš rozchod s manželem na jaře 2020. Víím, že je to hodně osobní otázka, avšak dokázala byste popsat situaci po rozchodu s manželem?

Bylo to hrozný. Asi jako každý odchod někoho, že jo. No... Nevím, jak jinak to popsat, hrozný.

A když se zaměříte na roli dětí ve vašem rozchodu?

Terky bratr byl a je ještě malý, tak to nějak nevnímá. Terinka teda mnohem víc. Nedošlo mi, jako ani jejich tátovi, jak je to ovlivní. Snažila jsem se jim dát vše, i když už jejich táta u nás nebyl, ale navštěvovali se všichni, i k nám chodil pro ně jako na návštěvu, tak jsem si myslela, že to bude OK. Začala jsem pracovat co nejdříve to šlo, malého vzali do školky. A fakt jsem se snažila udržet to, na co byly obě děti zvyklý. Vůbec jako jsem nechápala, proč Tereza tak vyvádí. Měly fakt všechno. Vzpomínám si i, že Terinka zapoměla flašku s pitím doma, když šla do školy. Tak jsem ji vzala a donesla do školy, aby neměla žízeň. Fakt všechno. Jenže pak přišlo to její blbnutí a já jsem vůbec nevěděla, proč to dělá,

co jsem udělala blbě, protože jsem se fakt snažila. To její otec nejevil zájem, tak proč to dělá mně. Ach jo.

Nezoufejte, určitě není vina jen na vaší straně. Musím se vrátit k tomu, co jste řekla. Zmínila jste Terezy blbnutí. Co konkrétně tím myslíte?

No jako přestala chodit do školy, prostě to nešlo – ona jako furt spí, nechtěla vůbec vstát. Já jí vzala telefon, aby furt do něj nekoukala, protože do noci byla třeba na telefonu a pak nevstala do školy. Měla špatný známky ve škole, utíkala mi, po nocích jsem ji hledala. To, co se tu řeší už vlastně vážně od doby, co jsme se s bývalým manželem rozešli.

A když už mluvíte o škole, jakým způsobem řešila škola váš případ?

Škola nakonec dobrý. Nejdřív jsem myslela a měla opravdu ten pocit, že třída Terinku šikanuje, že je proti ní. Myslím, že to tak stejně trochu bylo, ale nic se neprokázalo. Ale to bylo ještě, když byla menší, když byla v 5. třídě. Potom přišla na 2. stupeň a snažila se. Byla fakt šikovná, nosila hezký známky. A pak začala blbnout. Bylo učení přes počítač a ona prostě vůbec nechtěla nic. Já jsem si myslela, že na ní učitelé tlačí a že ostatní děti si z ní třeba dělají srandu – jakože víte, jak to je, když se někdo stydí mluvit nebo zapnout kameru a tak. Tak to bylo furt. Celou tu dobu. Škola to jako extra neřešila. I když třídní učitelka mě pak pozvala do školy a řekla mi k tomu svůj pohled. Moc jsem tomu nedávala váhu. A všechno rychle uteklo a bylo to horší a horší. Škola mi furt volala, komunikovala jsem hodně s třídní učitelkou – každé dva dny jsme byly v kontaktu a denně mi psala, jestli je Tereza ve škole nebo ne (jako online připojená). Pak jsem už pochopila, že děti v tom nejsou, že se Terinka s nima normálně baví (šla i ven s jednou holkou ze třídy a tak). Takže jsem pak odmítla omlouvat její chybění a měla neomluvený hodiny – učitelka mi řekla, že to jde na policajty a dál. A začalo kolečko různý doktoři, psychologové, střediska, OSPOD. Jako hrozný. Ale jo, škola vlastně udělala své.

Proč posléze přešla Tereza do péče otce? Co bylo cílem této změny?

Já jsem už nevěděla, co dál. Měla jsem strach, že mě vezmou policajti. A sama jsem podala návrh na převzetí Terezy do ústavní péče. Byl soud a soudkyně dala Tereze ještě šanci tím, že jí dala do péče otci. Ale jako není to o nic lepší, chodí sem a tam a nic jinýho se neděje a ani nezměnilo.

Dokážete si představit, jaké další kroky se v tomto případě podniknou? Protože situace je stále vážná.

Jsem zoufalá, paní Svobodová, opravdu zoufalá. Já nevím, co bude. Chci, abychom fungovali, aby byla řeč s jejím otcem. Nikdy už spolu nebudeme, ale musíme nějak fungovat kvůli dětem. Ale moc to nejde, je to hrozný. Nechápu, jak jsem s ním mohla žít, Je to ignorant. Vůbec nechápe, co to je se starat o děti, furt si jen řeže dřevo a dělá kopanec za kopancem. Se ani vlastně nedivím, že je Terinka taková. To vše má od něj. Už fakt nemůžu. Chci klid, chci cejtít štěstí a i děti, aby to měly. Vždyť já jsem už takovou dobu na práškách. Bojím se usnout, co zase přijde. Jako máma jsem asi zklamala. Potřebuju novou sílu na další řešení.

Nebudu Vás dále trápit, takto mi vše stačí. Myslete na to, že v každé situaci je nějaké řešení, otázkou je, kdy to řešení najdete a jak se k němu postavíte. Hlavu vzhůru. Moc děkuji.

No...kdo ví.

Příloha č. 3 Nedokončené věty

1. **Rodina pro mě znamená...** *zázemí, které nemám.*
2. **Moje mamka je...** *hysterická a neumí nic řešit normálně.*
3. **Můj tat'ka je...** *hrubý a bez zájmu.*
4. **Nerada vzpomínám na...** *to, když jsem jako malá seděla doma a za oknem vyhlížela rodiče.*
5. **Většina lidí si myslí, že jsem...** *cool.*
6. **Kdybych mohla vrátit čas, tak bych...** *si vybrala jinou rodinu.*
7. **Dokáže mě rozesmát...** *cizí trapasy.*
8. **Nejdůležitější je/jsou pro mě...** *kamarádi, moje parta.*
9. **Často si přeju...** *více peněz a nehádací rodiče.*
10. **Mám ráda, když...** *zkouším něco nového.*
11. **Cítím štěstí, když...** *jsem s lidmi, kteří mě mají rádi.*
12. **Baví mě, když...** *si můžu dělat a zkoušet, co chci.*
13. **Rodiče mi...** *většinou neřeknou, že něco nemůžu nebo nesmím.*
14. **Někdy mám strach, když...** *nemůžu jít ven a dostanu od party konec.*
15. **Bojím se...** *školy, protože mě řeší.*
16. **Ve škole...** *se nemusím učit, nemám na to náladu a rodičům to je jedno.*
17. **Kdybych TEĎ mohla něco změnit, změnila bych...** *nevím.*
18. **Nikdy nechci...** *přijít o lidi, které miluju.*
19. **Budoucnost pro mě znamená...** *nejistotu.*
20. **Za 5 let doufám, že budu...** *šťastná a mít pohodlný domov.*